

KOVÁCS KATALIN

Árnyjáték, fúvós zenére

MIKLÓSSY GÁBOR: A ROSSZ MACSKA

1968, olaj, vászon, 100x140 cm, Budapest, Kovács Ádám gyűjteménye

Délelőtt tíz óra van, de odakint már teljes erővel tűz a nap. Az árnyékok szokatlanul éles kontúrokkal vetülnek egymásra az utca kövén, s különös alakzatokat rajzolnak a házak falára.

A főtéren óriási a hangzavar: amatőr fúvószenekar egy indulót próbál, de minduntalan újramezdi, mert fals hangok vegyülnek az első taktusokba. A tér közepén farkaskutya őgyeleg, leszegett fejjel kószál a sebtiben összetákolts sátrak között. Valószínűleg arra számít, hogy a hatalmas fazekak tartalmából neki is jut majd némi konc, s azonnal ott terem, ahol véletlenül a földre hullik egy nyers húsdarab. Feltűnően sok az utcán a kóbor állat, lépten-nyomon beléjük botlik a járókelő – dohog magában a viharkabátos, középkorú férfi. Egy pillanatra megáll a tér közepén, hunyorog az éles fényben és körülnéz. Szórakozottan figyel, amint a közeledő és távolodó emberek és a lámpaszlopok árnyéka keresztezi egymást a – valaha a főtér

ékének szánt, de az idők során erősen lepusztult – hajdani színház homlokzatán. A fények és árnyak játékából óriási macska alakja bontakozik ki, amely lassan kúszik előre a falon. A viharkabátos férfi úgy látja, hogy az árnyalaknak emberarca van, de nem tulajdonít neki különösebb jelentőséget, majd – megunva a hiábavaló bámsz-kodást – lassan megindul a főtérrel szomszédos, árka-dos utcácska felé.

Tétovázva nyomja le a belső udvarra nyíló, rozoga épület ajtaján az oroszlanfejes kilincset. Ismét hunyorog, most a félhomálytól, amely a dohos helyiségben fogadja. Pergamenarcú, cserzett bőrű emberek ülnek körül a tölgyfaasztalokat, hétköznap-i dolgokról beszélnek, de leginkább hallgatnak. Ha valamelyikük nagy ritkán mégis megszólal, a többiek egyetértően bólogatnak, s kezükben talpas poharat szorongatva maguk elé bámulnak. Látszik rajtuk, hogy törzsvendégek, akik valószínűleg reggel óta a kocsmában ülnek, ám egyikük sem kapatos. Félrehúzódnak, amikor a viharkabátos férfi helyet kér közöttük, de nem vesznek róla tudomást, mint ahogyan a cirnos macskáról sem, amely időközben a szemközti ház közelébe settenkedett, elhelyezkedett az ablakpárkányon, és onnan figyel a kocsmá felé. Bajsza vége idegesen megremeg, karmait ki- és behúzza, ugrásra készülődik. A legöregebb törzsvendég – szálfagyenes tartású, kiszolgált katona – magához inti a pincért, hogy bort kérjen. Tekintete véletlenül találkozik a macska borostyánsárga szemével, s észreveszi, hogy a macskának emberarca van.

A katona eltolja magától a borospoharat és meredten nézi az ablakpárkányt, amely hirtelen mintha karnyújtásnyira került volna hozzá. Meggörnyed, arcára kiül a rettenet, amint a párkány mögötti szobába bepillantva látja, hogy szanaszét a földön emberi testrészek hevernek. Tüzetesebben meg szemléli az asztalra helyezett viaszfehér kézfejet, és azzal nyugtatja magát, hogy valószínűleg gipszből készült, éppúgy mesterséges, mint az a fehér rózsabimbó, amelyet egy másik, hús-vér kéz helyezhetett a nyitott hegedűtok elé. Minden bizonnyal ugyanez a kéz állította a rózsza mellé az ütemesen kattogó órát is. Az óra rendületlenül méri az idő múlását, de a katona meglepetésére – aki maga sem tudta volna megmondani, hogyan, de a kocsmából átkerült a különös szobába – a nagymutatója fordítva jár. A hegedűtok néha félig becsukódik, majd újra kinyílik, azt az érzést keltve, hogy a szobában járkel valaki. A szellő ide-oda lengeti a zöld függöny rojtjait, ám meg sem mozdítja a falakat beborító díszes anatóliai szőnyeget. Hallgat a hegedű, hallgat a baljós szoba. A katona gépiesen közelebb lép a hangszerhez, és kezébe veszi a vonót, amely az érintésére kettétörik. Az ablakpárkányhoz sétál, hogy felállítsa a földön heverő, üres kalitkát. Kinéz az ablakon, s tisztán látja maga előtt a kocsmában ülő embereket. Hátrahőköl, amikor észreveszi, hogy megszokott helyén az emberarcú macska ül.

A macska odatelepedett a poharazgató vendégek közé, magához szólítja a pincért és száraz fehérbort kér. Kanáripörkölt-höz lesz, magyarázza, azt szeretné leöblíteni. A pincér nem rökönödik meg rajta, hogy a macska emberi hangon beszél, mint ahogyan azon sem, hogy bort iszik. Bólint, térül s fordul, és már hozza is az italt a

macskának, aki időközben megterített magának: vállára vetett bugyrából félig nyers húsdarabokat vesz elő és mohón rájuk veti magát. A pincér felemelt mutatójával figyelmezteti, hogy a kocsmában tilos máshonnan behozott ételt fogyasztani. A macska tisztelettudóan visszasöpri tarisznyájába a húsmaradékot, megtörli bajszát, kortyol egyet a borból és körülnéz.

Látja a törzsvendégek szemében tátongó ürességet, kilátástalanságot és néma beletörődést. Egyikük sem emeli fel a fejét a karmester üvöltésére, aki kivörösödött fejjel, tajtékozva állítja le huszadszor is a fúvószenekart, és nem hagyja, hogy az amatőr zenészek legalább egyszer, a maguk örömére végigjátsszák a jól ismert indulót. A kocsmá közönsége nem veszi észre, hogy a macska helyet cserélt a katonával, s azzal sem foglalkozik, hogy a húst kolduló kutya megjelenik az ajtóban, és étel reményében a lábukhoz dörgölőzik: egészen felélénkül, amikor kiszimatolja a macska bugyrában lapuló nyers hús szagát, de nem mer közelíteni hozzá, inkább eloldalog. Egyedül a viharkabátos férfi arca tükröz érzelmeket, szája szegletében mosoly játszik és magához hívja a macskát.

A macska kelleetlenül feltápászkodik, leül a férfival szemben, és komótosan pipára gyújt. A férfi tüzet ad neki. A tűz fényénél előhúz a zsebéből egy gyűrött papírdarabot, lesimít róla egy sárga tollpíhét. A macska szemét összehúzza olvassa az írást. Szemmel láthatóan nehezebbre esik az olvasás: minduntalan a kalitkára gondol, amelyben az előző nap egy sápadt kanárimadár énekelt, s igyekezett minél jelentéktelenebbnek látszani, mintha abban bizakodott volna, hogy észrevétlen marad a macska számára. Az olvasás befejeztével a macska feláll, megtörli bajszát, és egyetlen ugrással a szemközti szobában terem. Félrerúgja a kalitkát, amelynek sarkában összegörnyedve a kiszolgált katona ül. Vállához emeli a hegedűt, felveszi a kettétört vonót – a vonó darabjai ismét tökéletesen illeszkednek egymáshoz, mintha egy lát-hatatlan kéz összeragasztotta volna őket – és a fúvószenekar felé fordulva, széles vibratókkal végigjátssza a Radetzky-indulót.

A viharkabátos férfi, nyomában a macskával még aznap este elutazott a városból. Mindent maguk mögött hagytak: a kocsmát, az egykedvű törzsvendégeket, a lesunyit fejjel őgyelgő kutyát, a baljós szobát. A macska egyedül az üres hegedűtokot vitte magával és tarisznyájára tűzve néhány harmatos, hófehér rózsaszirmot.

Dal a rózsatőről

GULÁCSY LAJOS: UDVARLÁS (ROKOKÓ JELENET)

é.n. (1907 körül), olaj, karton, 34,5x38 cm, Budapest, Kovács Ádám gyűjteménye

- Hölgyem, megengedi, hogy bemutatkozzam? Azért bátorkodom megszólítani, mert úgy emlékszem, valahol már találkoztunk. Látom az idegenkedést a tekintetében, de szeretném megnyugtatni, hogy nem kell félnie a macskáimtól, mindenüvé elkísérnek, hűségesebbek, mint a kutyák. Bizonyára azért tűnnek rémisztőnek, mert szemük sárgásan csillog a holdfényben, és hátukat púpozva, támadásra készen várakoznak, de nyugodjon meg, ártalmatlan jószágok. Látom, még mindig habozik, és úgy tesz, mintha nem érdekelné a történetem. Mégis arra kérem, ne siessen annyira, szeretnék Önnel pár szót váltani, még mielőtt véget ér a bál, és mindenki nyugovóra tér.

- Hallotta-e a dalt - szerenád volt talán -, amely tegnap alkonyatkor hangzott fel, a tisztás minden pontján jól hallhatóan? Annyira szívhez szóló volt az ének, hogy

még az ifjú hölgy kezében tartott rózsatő is életre kelt tőle. Meglehet, hogy maga volt az a hölgy, vagy valamelyik bájos unokanővére. Emlékszik-e még, vagy elfelejtette már azt az estét, éppúgy, mint a nyár közeledtével sokasodó viharos éjszakákat, amikor a tisztás szélén, a fenyvesek rejtekében megbúvó házikóba szaladt be az égszakadás elől? Láttá-e a szép időben a sejtelmes ködből előlebegő titokzatos tájat, ahol rozsdavörösbe hajlik a nyár, és augusztus végére beérik a termés? S tudja-e, hol van Na'Conxipan, az itáliai kisvárosokra emlékeztető álmváros, szűk utcácskáival és a tarka házak közé kifeszített kötelekre aggatott ruhákkal, amelyek, ha beléjük kap a pajkos délutáni szél, óriásira dagadnak, felszállnak a városka felé, egészen a fellegekig, s ott lebegnek, színes fénnel beborítva az eget? Biztosan hallott már arról is, hogy ha idő előtt beköszönt a tél, az álombeli város hangulatos kis kávéházai egy csapásra megtelnek emberekkel. Amikor lehull a hó, az üveggömbökkel díszített utcákon úgy zszibong a forgatag, mintha ünnep volna. Csak a kávézó sarkába támasztott asztalnál ülő íróra nehezedik a magány. Csészéje ugyan már rég kiürült; odakint súlyos, hófúvást sejtető viharfellegek gyülekeznek és vészjóslóan kárognak a varjak, az író mégis záróráig marad. Nem siet hazatérni, talán azért nem, mert nincs otthona, ahol meleg étellel várának rá. Éjfél tájt azonban – amikor a falakba beleivódott szivarillat betölti a helyiséget és üres kávécsészék ásítognak az asztalokon – a gyűrött arcú személyzet távozásra készíti az író. Felteszi kalapját, és nyakába veszi a várost. Látszólag céltalanul bolyong, egészen addig, amíg el nem érkezik az ablakhoz, amelyen át bepillanthat a különös szobába. Halvány gyertyafény világítja meg a helyiséget, ahol azonnal észreveszi az ablakkal szemben ülő, merev abrncsszoknyát viselő középkorú hölgyet. A nő mögött az egyik homályos tükörben az író képmása dereng elő, a másikban egy éjfekete színű macska szeme villan fel. A hölgy előtti asztalon egy virágot mintázó tartóban gyertyacsonk látszik. A nő lassan megfordul, feláll és belenéz a két tükörbe, amelyek azonban továbbra sem az ő arcát mutatják, hanem az író bánatos képét és a macska sárgás szemét. A hölgy halványan elmosolyodik, vonásai meglágyulnak, légiesen karcsú lesz, és mintha éveket fiatalodna. A ruhája is kivilágosodik, s a gyertyatartó vörös rózsává változik át. Hirtelen eltűnik a különös szoba – az író és a hölgy rokokó jelmezt viselve állnak a tisztáson. A holdfény halványan visszatükrözi alakjukat.

– Hölgyem, ne menjen még tovább, bizonyára untatom, és a macskáim is türelmetlenek már, de szeretném, ha felismerné a gyér fákkal szegélyezett tisztást, a házikót, és ha elcsendesedik a szél, talán újra meghallja a rózsatő dalát.

Látogatás egy műteremben

JEAN-SIMÉON CHARDIN: A FESTŐ MAJOM

1735-1740 körül, olaj, vászon, 28,5 x 23,5 cm,
Chartres, Musée des Beaux-arts

Aranybarna fény csillant meg a műterem aprócska ablakával szemközti ajtónyílás fölött. A napcsíkok vidáman csorogtak végig a dohos helyiség falán. Első ránézésre díszletszerűnek tűnt a műterem: már-már valószerűtlennek hatott a délutáni nap-sütésben, amelyben úgy rajzolódott ki a festő alakja a fénykörben, mintha maga is valamely készülő képének a díszlete volna csupán.

A Saint-Bernard rakpart felől közelítettem meg a házat, ahová nemrég költözött be a festő. Egy közös barátunk közbenjárásának köszönhetően pár napja végre kéz-

hez kaptam az óriási, ákombákom betűkkel írt, mindössze pár szavas levelet, amely arról értesített, hogy bármelyik szerdán, este hat és hét óra között meglátogathatom a festőt. Már évek óta foglalkoztatott ez a titokzatos művész, akivel ismerőseim közül – barátomon kívül – még senki sem találkozott, de a társaságban, ahová hente-ente eljártam, gyakran szóba kerültek álomszerű festményei és különös állatok körvonalait ábrázoló rajzai. Barátom egyszer a festő egy vázlatát is megmutatta nekem, valamiféle meghatározhatatlan lényt véltem felfedezni azon is, amely hol fülét hegyező nyúlnek, hol színes tollú pávának tűnt, attól függően, milyen szögben esett rá a fény. Lenyűgözve tanulmányoztam a rajzot: a biztos kézmozdulatokkal papírra vetett alakkezdemény tökéletesen megrajzolt szeme – bármerre fordítottam is – mintha mindig rám nézett volna. Régóta szerettem volna találkozni a művésszel, akinek még a nevét sem tudtam, mert csak egy szeszélyesen kígyózó „S” betűvel szignálta képeit, és őszintén megörültem neki, amikor barátom felajánlotta, hogy megszervezi a festővel való találkozásomat.

Izgatottan készültem a szerdai napra: a látogatás tiszteletére a legelegánsabb, finom selyemből készült ruhámat vettem fel, amelynek csupán a kézelője volt foltzott. Kezemet zsebre téve, fütyörészve sétáltam végig az Austerlitz-hídon, elhaladtam a Fűvészkert előtt, és a Cuvier utcában, a kilences szám elé érve az sem szegte kedvemem, hogy a rikácsoló hangú házmester utamba állt: nem akart beengedni a lépcsőházba, amíg el nem árultam neki látogatásom célját. Meglehetősen szokatlan szerzet volt a házmester: annak alapján, amennyire ki tudtam venni alakját a félhomályban, leginkább egy színpompás arapapagájhoz hasonlított. Annyira kevés fény szűrődött be a lépcsőházba, hogy szinte ki kellett magam mellett tapogatnom a falat. Mindvégig attól féltem, hogy megbotlom, legurulok a csigalépcsőn, egyenesen a házmesterfülke elé, ahonnan aztán nem menekülhetek, s a házmester elégedett rikácsolással rám veti magát és elfogyaszt vacsorára. Ahogyan imbolygó léptekkel felfelé haladtam, abban is elbizonytalanodtam, hogy jól írtam-e fel a címet, és valóban a Cuvier utca kilences szám alatt, az ötödik emeleti padlásszobában van-e a műterem.

Tapogatózva kerestem a kilincset, nem vettem észre, hogy nyitva az ajtó. A műteremben feltűnő sötétség fogadott, amelyen néhány narancsszínű napcsík tudott csak áthatolni. Tétováztam, egyik lábamról a másikra álltam, sőt talán meg is köszörültem a torkomat, így akartam felhívni magamra a festő figyelmét. A napsugarak állásából láttam, hogy jócskán elmúlt már hat óra, de még nem volt este hét. Hosszú percek teltek el, míg szemem megszokta a félhomályt. A festő végre észrevett és rám nézett. Nem szólt semmit, krétáját sem vette le a vászonzól. Úgy láttam, hogy maszkot visel, és furcsán hegyes az orra, mintha nem is emberi lény volna. Amikor tétovázó tekintetem a díszes ruhájú, tollbokrétás kalapot viselő festő meztelen lábfejére tévedt, akkor bizonyosodtam meg arról, amit a műterembe való belépésem óta homályosan megsejtettem, hogy a titokzatos művész voltaképpen – majom. Különös érzés fogott el, csodálkozás és csalódottság keveréke.

Eltűntek a misztériumok, bezárultak az álombeli kert tarka virágkelyhei, lehullott a lepkék szárnyáról a hímpor, és nem maradt más, mint a lecsupaszított valóság, a becsapottság kesernyés utóérzése: mintha a tejszerű ködben egyre távolodott volna tőlem a festő majom, és megelevenedtek volna a vásznon kígyózó különféle, organikus lények halvány körvonalai.

Halkan betettem magam mögött az ajtót, ügyelve rá, hogy ne nyikorduljon meg, és kíséltam a félhomályos lépcsőházból. Amikor kiléptem a ház kapuján és egy pillanatra visszanéztem, láttam, amint a házmesterfülke ablaka előtt elsuhan egy papagáj, a fal mellett egyensúlyozva felfelé repül, és megtelepszik az ötödik emeleti padlásszoba párkányán.

Csendélet, léggel

LOUISE MOILLON: CSERESZNYÉSTÁL, SZILVÁK ÉS SÁRGADINNYE

1633, olaj, vászon, 48x65 cm, Párizs, Louvre

Hosszú volt az út, amely a Saint-Germain-des-Prés-i apátság felé vezetett. A kocsis lassan bandukolt a hajnali ködben, lába elszokott a gyaloglástól. Megbokrosodott lovát a városkapunál hagyta, a fogadósné gondjaira bízta, míg vissza nem ér. Jól ismerte a Szajna bal partján magasodó kőtemplomot és környékét, az ott élő művészeket és kereskedőket, akik egymás között sajátos nyelven beszéltek, flamand torokhangokat vegyítettek a francia szavak közé. Azt rebesgették róluk, hogy az állítólag megreformált vallás hívei – a kocsis gyorsan keresztet vetett, mintha a protészans szónak még a gondolatát is távol akarná tartani magától.

Megállt a rue des Petites-Maisons sarkán meghúzódó, a szomszédos épületeknél valamivel szerényebb, palatetős ház előtt. Kezét már-már rátette az oroszlánfejet formázó kopogtatóra, de gyorsan visszarántotta: észrevette, hogy meglibben a függöny, és az idős szolgáló az utcát kémleli. A félrecsúszott főkötő felnagyított, imbolygó árnyéka tisztán látszott a műterem falán. Az idős asszony halkán neszelt a behajtott ablaktáblák rejtekében, lehajolt, majd felegyenesedett. Megismerte az ajtó előtt várakozó kocsiszt. Résnyire kinyitotta az ablakot, és suttogva mondta, hogy nem eresztheti be, mert úrnője dolgozik, és nem túri, ha munkájában félbeszakítják, ilyenkor a légy zümmögése is megzavarja. A máskor barátságos szolgáló mogorvának tűnt, meg sem kérdezte, hol a kocsi és a ló. Bütykös mutatóujjával a lépcső aljára mutatott, majd becsukta az ablaktáblákat. A kocsis ajkán volt egy cifra káromkodás, de aztán legyintett, letette rakományát a kapu elé, és ahogy jött, elballagott.

A szolgáló megvárta, míg elmegy, utána – ügyelve rá, hogy ne nyikorduljon meg az ajtó – kiszaladt a friss gyümölcsökkel teli kosárért, bevitte a műterembe. Az asztal közepére helyezte a porcelántálat. Gondosan eligazgatta benne a haragoszöld leveleket, majd óvatosan közéjük borította és egymásra púpozta a kosár tetején piroszló cseresznyéket. Csak a teljesen hibátlan gyümölcsöket tartotta meg: amelyiken kis fekete pöttyöt vagy a korai rothadás jelét vélte felfedezni, visszatette a kosárba. A cseresznyék között volt sötétvörös, halványpiros és majdnem fehér, a legvilágosabb szemekből kereszt alakja rajzolódott ki az oldalról beszűrődő fényben. A szolgáló elégedetten szemlélte a cseresznyéket, és már nyúlt volna a szilvák után, hogy megtörölje őket, de eszébe jutott, hogy ezzel eltüntetné hamvasságukat. Úrnője a múltkor is felfedezte az asztalon gyöngyöző, árulkodó vízcseppeket és szemére hánytta, hogy miért mosta meg a szilvákat. Ujjai közé fogta a legszebb szilvát, a fény felé tartotta. Sokáig nézte, mintha először látná, majd kihullajtotta kezéből. A szilva az asztal szélére gurult. Utolsónak a sárgadinnyét vette ki a kosárból, éles késével kikanyarított belőle egy darabot, és – miután megbizonyosodott róla, hogy úrnője elmélyülten dolgozik – beleharapott a zamatos gyümölcsszeletbe. A piramis alakú gerezdet a cseresznyéstál és a felvágott dinnye mellé helyezte.

Pár lépést hátrált, onnan gyönyörködött a kompozícióban, kész festménynek látta a válogatott gyümölcsöktől roskadozó asztalt. Azon gondolkodott, mi értelme megfesteni, ha így is tökéletes a látvány, s amire úrnője befejezi a képet, megromlana a cseresznyék és a szilvák, megpuhul a sárga dinnyebél. Észrevette, hogy egy

szemtelen légy repül a tál felé, gyorsan elhessegette, mert úrnője nem tűrte meg közelében a rovarokat. A szomszéd utcában lakó elzászi művész, akinek képtelen volt megjegyezni a nevét, bezzeg nem teketóriázott, hanem ráfestette a vászonra a légy árnyékát, sőt egyik festményén – a saját szemével látta – egy élő muslica is odakerült a hervadó virágok és a borospohár képe közé. A muslica, amely valószínűleg épp akkor repült a festő ecsetje és a vászon között, mindörökre ott maradt a festményen. A szolgálot annyira megbabonázta az elzászi művész alkotása, hogy egyik este minden bátorságát összeszedve megkérdezte úrnőjétől, ő miért nem fest a képeire apró rovarokat vagy legalább egy tarka lepkét. Azt a választ kapta, hogy a Szajna jobb partján lakó megrendelők tökéletesen szép gyümölcsöket ábrázoló képeket szeretnének étkezőikben látni, és úgy tartják, a rovarok csak elcsúfítanak a festményt.

A szolgálo nesztelenül az ablakhoz lépett, nézte, amint odakint felszakad a köd, és előmerészkednek az első, sápadt napsugarak. Nem vette észre, hogy a légy újra felbukkant, rászállt a legszebb cseresznyére, sőt valahonnan egy hernyó is előkúszott, lassan közelített a dinnyeszelet felé. Lehunyta szemét, és egy pillanatra elábrándozott. Azt képzelte, hogy ő is festő, egy óriási vásznon dolgozik, amelyen a friss gyümölcsök mellett legyek, muslicák és mindenféle színpompás pillangók repkednek, szárnyuk ezüstösen csillog a hajnali fényben.